

*Н. А. Савінова,
доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, декан факультету морського
права та менеджменту Національного
університету «Одеська морська академія»*

КРИЗА ЦІННОСТЕЙ В ПАРАДИГМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Криза кримінального права, котра визначається протягом десятків років, про яку писали А. Е. Жалінський [1], Я. І. Гілінський [2, 3], про котру наразі в Україні говорять В. О. Туляков [4, 5] та В. О. Навроцький [6, 7] та представники їхніх шкіл (до котрих дозволяю себе, певним чином, віднести і я), розвивалася не як революційний процес. Сьогодні, повною мірою можна стверджувати, що криза кримінального права взагалі не була самостійною кризою, адже девіації (як форми розвитку індивідів за Я. І. Гілінським), сформувалися під тиском виникнення нових спочатку еталонів, а з часом – реалізованих конструктів відносин відкритого суспільства.

Говорячи про необхідний і очікуваний «злам» парадигм кримінального права, напевно ми дещо лукавимо перед власним розумінням еволюційних соціальних процесів. *Нинішній розвиток кримінального права є послідовним процесом зміни його ідеологічних та конструктивних парадигм під тиском розвитку соціальних відносин, притаманних глобальному відкритому суспільству.* А ось останнє – в повному обсязі є, звичайно, результатом чергової технологічної революції кінця ХХ – початку ХХІ сторіч.

Отже, в кримінальному праві нема ані революцій, ані зламів. Є застрягання, ефект Плато – називати «застой» можна як завгодно. І вихід з нього, який не містить нового або докорінно креативного рішення, наряд чи буде успішним.

Тому, напевно, не варто говорити про системну кризу кримінального права – це просто нелогічно. Кримінальне право було, є і буде світським засобом сепарації добра від зла. Проте, відношення його «творців» та «застосувачів» до цінностей, котре воно повинне забезпечувати, в умовах відкритого суспільства вимагає коригування.

По суті, всі принципи кримінального права ціннісноорієнтовані. Більш того, маже всі вони антропоцентричні та захищають первинні потреби людини – спрямовані на забезпечення безпеки, справедливості, гуманізму, верховенства права, рівності перед законом і судом і т. д. І ці всі цінності належать до цінностей абсолютних – тих, о визнаються як безумовно значущі для переважної більшості.

Існування конструктів кримінального права, ко трі не відповідають задекларованим принципам, орієнтованим на абсолютні цінності, під впливом суспільних очікувань, коригуються. Наприклад, на реалізацію принципу гуманізму, зокрема, в частині олюднення покарань, такий процес демонструється скасуванням смертної кари та антропоорієнтованою видозміною інших видів покарань. Це ж, до речі, у розвиненому суспільстві, стосується і належного фахового і гуманного поводження і з засудженими, і з жертвами злочинів (В. О. Туляков, 2000 [Див.: 8]), котре сьогодні, а з часом все більше і більше буде перебувати під ретельним контролем інститутів громадянського суспільства.

Але ж, повернемося до кризи цінностей, на котру спирається до сьогодні кримінальне право. Якщо взяти за основу систему абсолютних цінностей, на захист котрих спрямоване сучасне кримінальне право, як не дивно, першою з них визначається безпека, а вже після неї всі інші цінності: справедливість, гуманізм, верховенство права і т. д. Безпека як цінність, яка задовольняє первинний рівень потреб звичайно, на перший погляд, є найважливішою, якщо кримінальне право спрямоване на *«забезпечення суспільних відносин від...»*. Цінністю, безсумнівно, є безпека, і захищаємо ми суспільні відносини від загроз саме цій цінності. Хоча ця теза стосується переважно, давнішого теоретичного спору *«Що ж захищає кримінальне право?»*, а по суті, суспільні відносини, котрі виникають не з приводу цінностей, або самі по собі, не є цінними насправді, і суспільна значущість їх низька.

Виходячи з вказаного вище, цінності впливають на кримінальне право як: 1) засіб тиску очікувань соціуму та вимог міжнародних стандартів. Розуміння їх необхідне для деконструкції. Буквально це – ті цінності, котрими має керуватися кримінальне право відтворення парадигми і гіпотези норм (умовно назвемо їх цінностями першого порядку); 2) предмет спрямування кримінально-правового регулювання. І це – ті суспільні відносини, котрі самі по собі є цінностями та ті цінності, з приводу котрих соціальні відносини виникають (цінності другого порядку).

Звичайно, що такі цінності не можуть бути тотожними. І ось тут і виникає найголовніше питання подальшого векторного розвитку кримінального права у відкритому суспільстві. Цінності першого порядку завжди будуть оціночними, визначення їх належатимуть переважно філософії лишатимуться абстрактним: справедливість, верховенство права, людяність (гуманізм) і т. д. Такі цінності феноменальні, і, відтоді, універсальні.

На відміну від них, цінності другого порядку потребують спостереження і динамічного відтворення в диспозиціях кримінально-правових норм. Такі цінності характеризують рівень розвитку суспільства і відображують очікування суспільства від законотворця та правозастосувача. При цьому, такі цінності можуть бути як абсолютними, так і відносними для того чи іншого суспільства. Так, життя, воля, статева недоторканість, як абсолютні цінності, на рівні опису в диспозиції, напевно, виглядають дещо відмінно від, наприклад, цілісність баз даних чи порушення правил здійснення евтаназії. Два останні передбачають захист таких цінностей як цілісність інформація та права на смерть, і є цінностями, але відносними.

На сьогодні ми приділяємо замало уваги оцінці саме цінностей при формуванні кримінально-правових конструктів. І, як наслідок, ми отримуємо те, що неналежна увага цінностям першого порядку нівелюються, наприклад, рішеннями ЄСПЛ, а другого порядку, у разі недооцінки очікувань суспільства, або не задовольняють потреб людей, або налаштовують суспільство проти кримінального права.

Відкрите суспільство обумовлює те, ставлення суспільства до цінностей і першого, і другого рівня, набуває також якостей глобального. І хоча критерії передбачення цінностей першого рівня в гіпотезах національних шкіл кримінального права майже тотожне, його застосування і тлумачення хибує, навіть на рівні використання в конструктах норм, запозичених з часів «закритого» суспільства. Це стосується і «боротьби з...» і «протидії...», і «відвернення...», а не «убезпечення» та «справедливості». Стосовно ж відображення цінностей другого порядку, то тут, взагалі якраз про безпосередню «дубинку» знову і йдеться. Або це робиться свідомо: «... проти авторитету...» (ніби він а ргіогі має бути!), «непокора...» (?!), або внаслідок помилок, у тому числі некоректних перекладів, на кшталт формулювань «незаконного збагачення» чи «пере-

кладу» Стамбульського протоколу на мову закону про кримінальну відповідальність.

Вірогідно що посягання на певну чесноту або благо у формулювання кримінально-правової норми, якщо це можливо, дає значно більше переваг суспільству, котре розуміє що саме захищається, адже саме це цінне. Такий же підхід дає і суду значно ефективніші можливості оцінювати реальність посягання на цінність. Такий підхід вимагатиме і зв'язки з практикою судів, і наддержавних судових інстанцій, і соціальним значенням вчиненого діяння. Навряд чи в умовах відкритого суспільства можна і надалі нехтувати необхідністю таких роздумів суддів. Деталізація ж самого виду посягання без акценту на цінність, що зазнає, безумовно, дуже зручна для правоохоронця, який в змісті норми вже буквально «читає інструкцію» що шукаємо, і нехтує розумінням цінності, котра зазнала шкоди. Звідси, до речі, і нехтування правами потерпілого, розуміння наявності страждань та втрат якого наразі і залежить від неусвідомлення правозастосувачем порушених цінностей.

Резюмуючи свою доповідь, хочу звернути увагу на те, що в нашій державі, як і в світі в цілому, на рівні соціологічних досліджень постійно здійснюються проекти, спрямовані на відслідковування динаміки ставлення до цінностей в соціумі. І хоча, для вітчизняної (з часів СРСР) кримінально-правової політики, опорною точкою ставали кримінологічні дослідження та політична воля, для ефективної сучасної деконструкції КК це марно. Саме соціологічні опитування (у даному випадку – спрямовані на визначення ставлення до цінностей) для формулювання диспозицій норм кримінального права наразі мають ставати монітором соціальних очікувань. Напевно слід сказати, що такий підхід, на моє переконання, жодним чином не впливає на вагу криміналізації, хоча, безумовно оптимізує її тиском здорового глузду, і, напевно, мінімізує кількісне навантаження на Особливу частину КК. Вірогідно, це – одна з пропозицій, які доцільно враховувати при очікуваній деконструкції КК України.

Список використаних джерел:

1. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ.-2-е изд. – М.: Проспект, 2013.
2. Гилинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004

3. Гишинский, Я. И. Глобализация, девиантность, социальный контроль: сборник статей – СПб.: Изд-во ДЕАН, 2009.
4. Туляков В. О. Кримінальне право сучасності: криза доктрини чи криза юрисдикцій? // Право України. – 2010. – №9 – С.40-45/
5. Туляков В. О. Сингулярність у кримінальному праві // Юридичний вісник України. – 2016. – №45 (1113). – С. 7.
6. Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство // Право України. – 2011. – №9. – С. 20-24.
7. Навроцький В. О. Кримінальне право України в епоху глобалізації // Геополітика України: історія і сучасність.–2010 – №22 – С. 140-152.
8. Туляков В. А. Виктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) : монографія / В. А. Туляков. – Одеса : Юрид. л-ра, 2000.

Ю. А. Меліхова,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
культурології Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;*
В. В. Матвієнко,
*студентка 1-го курсу Інституту прокуратури
та кримінальної юстиції Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ МОРАЛІ НА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ

Загальносоціальними передумовами ефективності права як регулятора суспільних відносин є його відповідність моральним нормам, рівню культури і громадським думкам.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що відносини в суспільстві регулюються різними соціальними нормами і значна роль серед них належить праву і моралі. Право регулює важливі сфери суспільного життя, а сфера регуляції моралі значно ширша, проявляється у правових нормах або конкурує з ними. Для того, щоб зрозуміти безпосередній вплив моральних норм на процес законотворчості, треба простежити, як впливають мораль і право на відносини між людьми, як окремо, так і у взаємозв'язку.

Взаємозв'язок права і моралі яскраво виявляється у процесі правотворчості. Деякі вчені вважали, що від того, в якій мірі норми права